

Nieuwsflits LANDBOUW CENTRAAL

Februari 2012

Landbouw Centraal afgerond

Met deze nieuwsflits willen we alle betrokkenen op de hoogte brengen van de belangrijkste resultaten van het project Landbouw Centraal. Na bijna drie jaar is het project op 31 december jl. afgesloten. Momenteel werken we nog aan de afronding van de uitgebreide rapportage die we eind februari op de website van Landbouw Centraal zetten. Dit zullen we per mail aankondigen.

John Verhoeven, projectleider

Een gebiedsaanpak, wat hebben we geleerd?

In zeven proefgebieden in Groningen, Drenthe, Brabant en Limburg is een alternatieve aanpak getoetst voor het verbeteren van de waterkwaliteit. Het betrof gebieden waar landbouw de belangrijkste vorm van landgebruik is. We wilden onderzoeken of het mogelijk is de KRW-doelen te realiseren door samenwerking tussen de actoren (o.a. agrariërs en waterschappen) in het gebied zonder aanvullend algemeen geldend (generiek) milieubeleid. Hoewel de problematiek en de aanpak in de gebieden verschilden, doorliepen alle gebieden min of meer dezelfde stappen: eerst werd er een analyse van de situatie in het gebied gemaakt, deze analyse werd besproken met alle gebiedspartijen, vervolgens werd een gebiedsplan opgesteld dat geïmplementeerd werd. Als algemene conclusie kunnen we zeggen dat deze alternatieve aanpak meerwaarde kan hebben, wanneer er aan de volgende voorwaarden wordt voldaan:

- Een duidelijke begrenzing van het gebied waarbij 'oorzaak (emissies) en gevolg (waterkwaliteit) zich bevinden binnen de grenzen van het gebied';
- Het gebiedsproces wordt geleid door een gezaghebbende trekker, afkomstig uit het gebied;
- De periode voor zo'n gebiedsaanpak is minimaal vier jaar, met name omdat gebiedspartijen de tijd moeten krijgen elkaar te leren kennen. Samenwerking moet groeien en dat kost tijd.
- De gebiedsanalyse en het opstellen van het gebiedsactieplan wordt uitgevoerd onder begeleiding van een daarin gespecialiseerde instellingen (vergelijkbaar met landinrichtingsprojecten).
- De gebiedsanalyse en -plan worden gedragen door alle gebiedspartijen.
- Er zijn go-no go momenten ingepast in het proces, waarbij no go betekent terugvallen op strengere regelgeving.

Binnen deze voorwaarden is het op bedrijfsniveau belangrijk te werken aan twee pijlers, te weten het optimaliseren van mineralen kringlopen en de inrichting van het bedrijf. Voor de eerste pijler wordt voorgesteld agrariërs te laten kiezen tussen een bedrijfsmilieuscore en stevige middelvoorschriften. De milieuscore met bij het gebied passende doelvoorschriften heeft als voordeel dat daar veel beter een optimalisatieproces aan gekoppeld kan worden. Voor de 2de pijler (inrichting bedrijf) kan een checklist gelden.

Ook wordt aanbevolen om bedrijven die beter scoren dan de norm een beloning (voor blauwe/groene diensten) te geven.

Er zijn goede ervaringen opgedaan met de begeleiding van bedrijven door onafhankelijke adviseurs. Vooral het gezamenlijk bespreken van bedrijfscijfers (BEX) onder leiding van een adviseur, stimuleerde de agrariërs om hun bedrijfsvoering te optimaliseren. Door de adviseurs geregeld bij te scholen kan een kennis-circulatie-systeem worden opgezet.

Gezien de relatieve korte looptijd van het project was vooraf al duidelijk dat de effecten van de maatregelen die door gebiedspartijen genomen worden niet binnen de looptijd van het project meetbaar zijn. Daarom is er voor gekozen om niet uitgebreid te meten. Gelukkig is het mogelijk om met behulp van een kennisysteem te berekenen wat de effecten zijn van verschillende maatregelen. Afhankelijk van het de mate waarin stikstof en/of fosfaat een probleem is in het gebied komen fosfaatarm voeren en uitmijnen van fosfaat naar voren als bruikbare maatregelen. Daarnaast komen rijenbemesting in maïs en (peilgestuurde) drainage naar voren als effectieve maatregelen.

Veehouderijbedrijven

In het totaal hebben 64 melkveebedrijven deelgenomen aan het project, verdeeld over de zeven pilotgebieden. De coördinatie lag in handen van Idse Hoving, van Wageningen Livestock Research (voorheen ASG). Alle deelnemende bedrijven zijn regelmatig bezocht door bedrijfsadviseurs van DLV-rundvee, PPP Agro-advies, Boerenverstand of Arvalis. Na het verzamelen van gegevens per bedrijf en de analyse daarvan zijn een aantal speerpunten in de bedrijfsvoering benoemd om de waterkwaliteit te verbeteren. Uit deze speerpunten volgden concrete maatregelen, die per bedrijf zijn vastgelegd in een optimaliseringsplan. De speerpunten waren als volgt:

- Aanscherping van het mineralenmanagement;
- Voorkomen nutriëntenverliezen bij bemesting;
- Verbeteren van meststoffenkeuze;
- Doelmatiger telen van een vanggewas na snijmaïs;
- Milieuvriendelijke(re) gewasbeschermingsmiddelen;
- Verminderen van erfafspoeling;
- Drainage.

Het gericht verbeteren van de waterkwaliteit op melkveebedrijven vraagt vooral om verlaging van het bodemoverschot van stikstof en fosfaat en dat wordt bereikt door het nutriëntenmanagement in z'n geheel te verbeteren (bemesting, voeding en graslandbeheer). Het opstellen van een mineralenbalans helpt om het effect van de maatregelen te kwantificeren. Maatregelen kunnen zowel een verbetering van het milieuresultaat als van het economisch bedrijfsresultaat geven.

Met ondersteuning van Dirksen Management Support (DMS Advies) werd op een derde van alle bedrijven, verdeeld over de gebieden, een gedetailleerde mineralenbalans opgesteld. Daarbij werd inzicht verkregen in de mineralenbenutting op bedrijfsniveau, van de veestapel en van de bodem. Met deze benuttingscijfers kan gerichter het mineralenverlies verminderd worden en dat komt de waterkwaliteit ten goede.

Over de bedrijven heen bekeken komt naar voren dat het N-overschot effectief te verlagen is door maatregelen te nemen die de N-benutting van de bodem vergroten. Deze maatregelen zijn: het verbeteren van de teelt van een vanggewas, het niet voor enkele jaren onderbreken van blijvend grasland met akkerbouw en een graslandfase van maximaal drie jaar bij vruchtwisseling. Het fosfaat-overschot kan effectief verlaagd worden door de fosfaat-benutting van het bedrijf te vergroten door het berekenen van BEX, het gebruik van fosfaatarm krachtvoer en het verlagen van het eiwitgehalte van het basisrantsoen.

Maatregelen kunnen verdeeld worden over de, eerder genoemde, twee pijlers (het optimaliseren van mineralen kringlopen en de inrichting van het bedrijf). Het opstellen van een bemestingsplan is opgepakt op nagenoeg alle bedrijven en daardoor werd gerichter bemest. Door de meeste deelnemers werd de bedrijfsspecifieke excretie (BEX) berekend voor het optimaliseren van de voeding. Op het gebied van graslandvernieuwing, vruchtwisseling en het telen van een vanggewas is nog winst te boeken. Vooral het telen van een geslaagd vanggewas wordt lastig gevonden. Vermindering van tenminste 10% stikstof- en 20% fosfaat-emissie richting grond- en oppervlaktewater zou met bovengenoemde maatregelen haalbaar moeten zijn.

Akker- en tuinbouwbedrijven

66 Akker en tuinbouwbedrijven hebben meegedaan aan het project, ze werden begeleid door adviseurs van DLV-Plant. Coördinatie was in handen van Romke Wustman en Jan Paauw van PPO. Voor de akker en –tuinbouw bedrijven zijn de volgende maatregelen geformuleerd, die uitvoerbaar, effectief en duurzaam zijn:

- Voorkomen van natte plekken;
- Voorkomen van afstromen oppervlaktewater;
- Beperken van afstromen oppervlaktewater door aanpassing bewerkingrichting en –methode;
- Stimulering van een goede bodemstructuur door aanvoer van organische stof, het zaaien van groenbemesters en het stimuleren van het bodemleven;
- Afdoende drainage;
- Juiste keuze van meststoffen en juiste tijdstip van toediening;

- De bemestingsplannen zijn geoptimaliseerd zodat op de meeste bedrijven is voorkomen dat boven de gebruiksnormen stikstof en fosfaat is bemest;
- Mesttoediening van najaar naar voorjaar (kleigrond Hondshalstermeer);
- Verlaging van de stikstof-gift door stikstof bijbemesting op basis van bladsap-analyse (aardappelen);
- Voorkomen van puntemissies bij het vullen en reinigen van spuitapparatuur;
- Lozen van afvalwater op voorgeschreven wijze;
- Hanteren van bemesting vrije zones langs oppervlaktewateren;
- Op maat bemesten o.a. door analyse van eigen mest;
- Gebruik maken van mestscheidingsproducten voor een betere dekking van de gewasbehoefte;
- Overleg met loonwerkers over de keuze van bestrijdingsmiddelen, de toepassing van mest en het schoonspuiten van de landbouwsput.

De ervaring uit het project is dat door de bewerkingsrichting aan te passen op de ligging van het perceel de afspoeling te verminderen is. Dit eventueel in combinatie met het verminderen van het mestgebruik bij de kwetsbare percelen of delen van percelen (kopakkers en randen naast sloten).

Het opstellen van een bemestingsplan is een goede basis voor het terugdringen van stikstof en fosfaat emissie. De telers ervaren het gebruik van dierlijke mest als een belangrijke meststof in verband met de beschikbaarheid, het gehalte aan organische stof en spoorelementen. Het be- en verwerken van dierlijke mest biedt mogelijkheden van stikstofdeling, geleide bemesting en vergroot de meststoffenkeuze. De toepassing van mestverwerkingsproducten hangt af van de bemestingsruimte en de prijs van de producten (inclusief kosten van toepassing).

De inzet van stikstof vanggewassen is beperkt in verband met de late oogst van de gewassen en de aaltjessituatie. Puntbelasting vanuit het schoonspuiten van de kunstmeststrooier, trekker en spuit heeft aandacht gehad tijdens de bedrijfsbegeleiding. Dit schoon spuiten kan het beste op een onverharde ondergrond gebeuren zodat het spoelwater in de bodem kan zakken zodat de bodem de vervuilende stoffen kan vastleggen.

Het specificeren van actieve stoffen die in het oppervlakte water gevonden worden, heeft ertoe geleid dat de betreffende gewasbeschermingsmiddelen beperkter zijn ingezet of vervangen door andere middelen. Hier ligt ook een taak bij de loonwerker aangezien deze in verschillende gebieden bij telers de bespuitingen uitvoert. Zij bepalen vaak de middelen- en doppenkeuze.

Bij veel telers is er belangstelling voor akkerranden of veegpaden om emissie van gewasbeschermingsmiddelen en nutriënten naar het oppervlaktewater te beperken. Belangrijke voorwaarde hierbij is dat deze randen bereiden mogen worden. Ook biedt de akkerrand of een veegpad de mogelijkheid om een voortje evenwijdig aan de sloot te trekken om rechtstreekse instroom naar de sloot te beperken.

Hoe verder?

De getoetste aanpak gaat ervan uit dat een landbouwbedrijf de milieubelasting naar eigen inzicht voldoende beperkt, dus niet via door hogehand voorgeschreven maatregelen. De effectiviteit van de bedrijfsoptimalisatie moet meetbaar zijn. Daarom is een opzet voor een 'bedrijfsmilieuscore' bedacht. Daarmee kunnen met behulp van geregistreerde bedrijfsgegevens (aankopen, leveranties, arealen gewassen, etc.) de verliezen naar het milieu berekend worden en vergeleken met normwaarden. Voor de uitwerking van de bedrijfsmilieuscore is een nieuw project opgezet. De uitwerking zal eerst voor de melkveehouderij gebeuren, vervolgens wordt verbreed naar de akker- en tuinbouw. Graag willen we deze bedrijfsmilieuscore en de ervaringen van Landbouw Centraal gebruiken in een nieuwe gebiedspilot, om de aanpak te verfijnen.

Website www.landbouwcentraal.wur.nl

De website van het project zal nog minstens een half jaar blijven bestaan. Op deze site zijn alle verslagen te vinden van de gehouden themabijeenkomsten:

- Het benutten van maaisel van niet-agrarische grond;
- De (her)inrichting van erf, perceel en sloot als 'tweede stut' onder een schone landbouw;
- Graslandvernieuwing en grondruil.

Daarnaast zijn de gebiedsanalyses en –plannen van de zeven pilotgebieden, de rapportages over de veehouderijbedrijven, de akker- en tuinbouwbedrijven en de eindrapportage, checklisten voor erfinrichting e.d. er te vinden.

Tot slot

Vanaf deze plek wil de projectleiding alle deelnemende agrarische bedrijven, de bedrijfsbegeleiders, gebiedscoördinatoren, medewerkers vanuit Waterschappen, Provincies, Wageningen UR bedanken voor de goede samenwerking. Natuurlijk willen we ook de subsidieverstrekkers bedanken voor hun financiële bijdrage aan het project: Ministerie van Verkeer en Waterstaat, Provincie Noord Brabant, Provincie Limburg, Provincie Groningen, Provincie Drenthe, Waterschap Hunze en Aa's, Waterschap De Dommel, Waterschap Peel en Maasvallei, Waterschap Aa en Maas, ZLTO, LLTB en LTO Noord en Wageningen UR. We kijken terug op een boeiend project dat bruikbare inzichten en aanbevelingen heeft opgeleverd voor een gebiedsaanpak om in die gebieden waar de wet- en regelgeving ontoereikend is de waterkwaliteit te verbeteren.

Frans Aarts

John Verhoeven

Colofon

Deze nieuwsflits van Landbouw Centraal is de afsluiting van het project dat ruim drie jaar gelopen heeft (2008-2011).

Samenstelling en redactie

John Verhoeven & Irene Gosselink

Reacties kunt u sturen naar:

Secr. Landbouw Centraal, t.a.v. Irene Gosselink, Postbus 16, 6700 AA Wageningen,
of per e-mail naar: irene.gosselink@wur.nl